

KUTSAL KIRGIZ KALPAĞI

*Metin ARIKAN**
*İsmail Turan KALLİMCI***

ÖZET

Bugün Kırgızistan'da kalpak, sadece millî ve dinî bayramlarda hatırlanan ve köylerde giyilen bir baş giyimi değil; taşıdığı renkler, üzerindeki motifler ve yapısı ile mitolojik dönemden destan dönemine, destan döneminden günümüze kadar uzanan halk felsefesinin Kırgız Türklerince yaşatılan en somut örneklerinden biridir. Kırgızistan'ın her yerinde, toplumsal statüsü ne olursa olsun hemen her Kırgız erkeğinin başında görebileceğimiz kalpak, bu özellikleriyle sadece Kırgız kültürü için değil, genel Türk kültürü için de üzerinde durulması gereken bir değerdir. Amacımız kalpağın, geçmişten günümüze dek süregelen bu değerler silsilesini tespit etmeye yönelik olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Kalpağı, Kutsal, Axis Mundi

HOLY KYRGZS'S CALPACK

ABSTRACT

Calpack, in today's Kyrgyzstan, is not only defined as a head craft wore in towns which is remembered barely during national and religious bairams but also it emerged as a concrete sample of Kyrgyz national philosophy, which has been kept alive from mythological era to epic era and from epic era to present day by the colors it involved and the motifs it carried. Irregardless of the social statues, calpacks can be observed on nearly all Kyrgyz men's heads and even this particular feature of calpack makes it an important element to analyze not only for Kyrgyz culture but also for the common Turkish culture. Our aim is to determine the various values of calpack which have been survived from past to present.

Key Words: Kyrgyzs's Calpack, Holy, Axis Mundi

Türk Dünyasının en köklü boylarından biri olan Kırgız Türkleri, küreselleşme olarak adlandırılan ve milletlerin kültürünün iç içe geçtiği bir süreçte, içinde bulunduğumuz döneme ayak diremekte, geçmişten günümüze taşıdıkları kültürel varlıklarını tüm zorluklara rağmen korumaya çalışmaktadırlar. Yerleşik hayata en geç geçen Türk boyları arasında yer alan Kırgız Türkleri, kentleşme sürecini de en yavaş yaşayan topluluklardan biridir. Kentleşme sürecinin Sovyet

* Yrd. Doç. Dr. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

** Ar. Gör. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

dönemiyle birlikte hız kazanmasına rağmen, hâlihazırda, destan dönemlerinde olduğu gibi Tanrı Dağlarının eteğinde(Ala Too) bozüylerinde (otağ-çadır) hayatlarını devam ettiren Kırgızların varlığı bilinmektedir. Atalarından bir miras olarak gördükleri eski yaşam tarzını ve kültürel değerlerini sadakatle günümüze taşıyan Kırgız Türklerinin, bu çerçevede en belirgin özelliklerinden biri, geleneksel baş giyimi olan kalpağı kullanmaya devam etmeleridir.

Kalpak elbette sadece Kırgızlara has bir baş giyimi değildir. Kazak, Çuvaş, Özbek, Kara Kalpak gibi birçok Türk boyunda, şekilleri farklı olsa da kalpağı görmek mümkündür. Tarihte Kırgızlar'a Ak Kalpaklılar, günümüzde Özbekistan'ın içerisinde yer alan ve özerk bir bölgede yaşayan Karakalpakistan halkına da Kara Kalpaklılar denildiği bilinmektedir.¹ Kalpak, Nogay, Kara Kalpak, Özbek, Çuvaş, Tatar ve Uygur Türklerinde aynı isimle anılmaktadır.

Bu kelimenin etimolojisine göz attığımızda <kalıp+->(a)k küçültme eki ile yapıldığını öğrenmekteyiz. Kalıp kelimesi diğer Türk lehçelerinin bazılarında, dar bir anlamda “kapak, örtü” olarak kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak kalpak da “kapak², örtü” manasına gelmektedir. Önceden “kapak, örtü” anlamına gelen kalpak, daha sonraları “başlık” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bazı Türk lehçelerinde kalpak kelime olarak aynı kalmasına rağmen diğer Türk lehçelerinde kalpağın yerine, papak ya da börk kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır. Kalpak kelimesi zaman içinde komşu dillere de geçmiştir. Bulgar, Sırp, Rum Macar, İngiliz, Fransız ve Alman dillerinde de aynı isimle kalpak olarak yer almıştır. Tacik, Fars ve Rus dillerinde de kalpak kelime ve anlam bakımından yapısını koruyarak yer alır.³

Kırgızca açıklamalı sözlükte kalpağın kelime manası “Çoğunlukla ince, beyaz keçeden tepesi yükseltilerek, uçları

¹ Karakalpak adı için ayrıca bk. Ceyhun Vedat Uygur; Karakalpak Türkleri Edebiyatı, Özcan Ofset Mat., Denizli 1999, s. II. “Karakalpak isminin kavmin yaşayış ve giyiniş tarzları ile ilgili daha küçük bir zümrenin ayırt edilmesi için kullanılmış olan ve kıyafetten ileri gelen bir isim olduğu düşünülmektedir.”

² Kapak, örtü manasına gelen kalpağın bozüye, dağa vb. benzediğine ve bozüylerin kainat-gökkubbe şeklinde düşünüldüğüne ileride değineceğiz. “Gökkubbe ayrıca ‘kapak’ gibi de tasarlanmaktadır, bazen de bu kapağın kenarlarının dünyanın kenarına tam oturmadığı olur.” şeklinde görüş bildiren Mircae Eliade'nin bu fikri Hasan Eren tarafından yapılan kalpak kelimesinin etimolojisini doğru çıkarmaktadır. Bk. Mircae Eliade; Şamanizm, (Çev: İsmet Birkan), İmge Yayınevi, İstanbul 1999, s. 292.

³ Hasan Eren; Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Kalpak Maddesi, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999, s. 203

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

kıvrılmaya müsait şekilde yapılan millî baş giyimi” şeklinde verilmektedir.

Kırgızların millî şapkası olan kalpak; genç, yaşlı bütün erkekler tarafından, özellikle kırsal kesimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kalpak beyaz renkli 4 parça üçgen şeklindeki keçenin birleştirilmesiyle konik bir yapı oluşturur. Kalpağın ucu tam olarak birleştirilmeyip yukarıya doğru kıvrılabilir ki bu sığağa ve soğuğa karşı daha iyi koruma sağlar. Kalpak her mevsimde kullanılabilir.

Kalpak 18. yüzyıldan önce, üçgen biçiminde iki parçanın birleştirilmesiyle yapılmıştır. Kenarlarına başka hiçbir renk işlenmeden yapılan bu kalpağın, tepesinde püskülü de bulunmamaktadır. Daha sonraları kalpak, yukarıda da belirttiğimiz gibi 4 parçanın birleştirilmesiyle yapılmaya başlanmıştır. Bu değişimin yanı sıra, kenarlarına siyah, kırmızı, yeşil gibi renkler eklenmeye başlanmıştır. Bir başka değişim ise tepesinden, tam merkez noktasından bir püskülün sallandırılmasıdır.⁴

Bugün Kırgızistan’da kalpak, sadece millî ve dinî bayramlarda hatırlanan ve köylerde giyilen bir baş giyimi değil, taşıdığı renkler, üzerindeki motifler ve yapısı ile de mitolojik dönemden destan dönemine, destan döneminden günümüze kadar uzanan halk felsefesinin Kırgız Türklerince yaşatılan en somut örneklerinden biridir. Kırgızistan’ın her yerinde, toplumsal statüsü ne olursa olsun hemen her Kırgız erkeğinin başında görebileceğimiz kalpak, bu özellikleriyle sadece Kırgız kültürü için değil, genel Türk kültürü için de üzerinde durulması gereken bir değerdir.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz bu özellikleri de göz önüne aldığımızda kalpağın Kırgız insanı ve kültürü için ne derece önemli bir giysi olduğu açıkça görülmektedir. Amacımız kalpağın, geçmişten günümüze dek süregelen bu değerler silsilesini tespit etmeye yönelik olacaktır.

Kırgızlarda çocukların evlenme çağına kadar olan dönemde giydikleri kalpak motiflerinin ve püskülünün rengi yeşildir. Evlenme çağına gelen gencin kalpağının motifleri ve püskülü ise artık kızıl-kırmızıdır. Kız istemeye kızıl motifli kalpakla giden genç, kızı almayı başarabilirse dünür tarafı ona siyah motifli bir kalpak (Küyöö Başlık-Damat Başlığı) hediye eder. Eğer herhangi bir sebepten eş ölür ve dul kalırsa, onun kalpağının sadece kenar çizgileri siyah olur. Doğal olarak değişen ve değişmeye yüz tutan pek çok gelenek gibi artık

⁴ Kırgız Sovyet Ansiklopedisi, C. 3, Frunze(Bişkek) 1978, s.102.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

kalpakların renklerine yüklenen anlamlar da unutulmaya başlamış; farklı farklı renkte ve işlemede kalpaklar ortaya çıkmıştır.⁵

Bu renklerin sembolik anlamları üzerinde bir değerlendirme yapacak olursak şu çıkarımlara ulaşabiliriz: Türk kozmolojisinde göğün erkek; yerin ise dişi olarak düşünüldüğünü bilmekteyiz. Bunların ilk çocukları olarak düşünülen gök gürültüsü/yağmur da yeni bir varlığın doğumu, yeni bir hayat demektir ve bundan dolayı olmalıdır ki bu ırkın unsuru ağaç, rengi ise kök(mavi-yeşil)tür.⁶ Yeni doğan, ergenliğe ulaşmamış olan çocuğu temsil eden sembolik renk yeşildir. Yeşil rengi, hayatın aslını, özünü temsil etmekle beraber yeni bir dönemi, yeni bir başlangıcı da sembolize etmektedir; bir nevi yaradılışın tekrarıdır. Buradan çocukların neden yeşil işlemeli kalpak giydiği anlaşılmaktadır.

Türk mitolojik sisteminde erkek olarak düşünülen Gök unsurunun renklerinden biri ırlara göre koyu kızıldır.⁷ Evlenme çağına gelen gençlerin neden kızıl renkli kalpak giydiği de buradan anlaşılmaktadır; yani artık evlenme çağına gelen genç kızıl renkli kalpağıyla sembolik olarak erkek olduğunu da belirtmiş olmaktadır. Bununla birlikte Emel Esin'in belirttiği gibi kainat simgesi olarak kabul edilen otağın (bozüy) tam merkezinde bulunması ile merkez simgeciliğinin özelliklerine (daha sonra değineceğiz) sahip olan ocak-ateşin rengi de kızıldır ve bu rengini Kırgız bayrağına vermiştir. Ocak aynı zamanda aile birliğinin, verimliliğin sembolüdür. Burada ek bilgi olarak şunu da hemen belirtelim: “Çu döneminden itibaren ocak-ateş gibi merkez simgelerinin ortadan kayboluşu”⁸ yıkılışı, ele geçirilişi, biz bunlara otağı, tündüğü vb. diğer merkez simgelerini de ekleyebiliriz, devletin sonuna delalet olarak görülüyordu.⁹

Erkeğin kızı almasıyla ona siyah motifli kalpağın hediye edildiğini yukarıda belirtmiştik. Kırgızlar bunu kadın ve erkeğin bundan sonraki hayatlarının her zaman tek düze olmayacağına, iyi günler gibi kötü günlerle de karşılaşabileceklerine yormaktadırlar. Bu yorum bize de mantıklı gelmektedir. Bununla birlikte siyah-beyazdan dolayı; dişi olarak düşünülen yerin ırlara göre rengi yağız(siyah)

⁵ Bk. www.kerben.org, “Kırgızdardın Uluttuk Baş Kiyimderi” 28.04.2008

⁶ Bk. Emel Esin; Türk Kozmolojisine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s 33.

⁷ Gök ırkının diğer renkleri; siyah, beyaz ve gök-yeşildir. Bu renkler aynı zamanda kalpağın motiflerinin ve püskülünün de renkleridir. Bizler bu renkleri farklı açıdan değerlendireceğiz.

⁸ Bk. Emel Esin; age, s. 95.

⁹ Tündüğün yıkılışının manası ile ilgili bir makale için bk. Emine Gürsoy Naskali; İstiklal Marşımız ve Kırgız Bayrağı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 13, Konya 2003.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

veya sarıdır, aklımıza Emel Esin'in "evrenselci dikotomi" dediği iki ilke düşüncesi de gelmektedir. Bilindiği gibi bu düşünceye göre kainatın bütün tezahürleri gök ve yer_sub/v'un (yer-su yeryüzü) temsil ettiği birbirine zıt; fakat birbirini tamamlayan iki evrensel nefesten oluşmaktadır. İki zıt ilkenin bir araya gelişi hayatın özünü oluşturmaktadır; yaşamın kendisini teşkil etmektedir. Aslında şimdi vereceğimiz metin siyah ve beyaz çok daha iyi anlamamızı sağlayacaktır:

"Bu kainatta üstteki gök parlaktır, altta yağız yer karanlıktır. Güneş tanrısı parlaktır, ay tanrısı karanlıktır, su karanlıktır. Er parlaktır, dişi karanlıktır..."¹⁰ Bu metinden de anlaşılacağı üzere erkek yaruk (beyaz), dişi kararık (kara)tır. Çin geleneğinde de iki zıt ilkenin bir araya gelişi ve birbirini tamamlaması siyah ve beyaz olarak Yin-Yang'te resmedilmektedir.

Kalpağın tepe noktasında birbirine bitiştirilen dört parçadan oluşturulduğunu ve buradan da bir püskülün sallandırıldığını söylemiştik. Kırgızlar arasındaki bir inanişe göre bu dört parça yaratılışın dört ana maddesi olan ateş, su, hava ve toprağı sembolize eder. Bu da, dünyadaki insan hayatının temelini oluşturan, Allah'ın kutsal hediyesi, vazgeçilemez bu dört madde, kalpağı baş üstünde taşıma zorunluluğunun açık ifadesidir. Kalpak bu anlamda, insanın akıl ve şuurunun kaynağını her daim hatırlatan, Allah'ın Kırgızlara sunduğu kutsal bir emanet olarak görülmektedir. Kalpağın merkezinde birleşen dört çizginin (Bu çizgiler ateş, su, hava, toprağı simgelerler) ortasından çıkan püskül ise bir görüşe göre gökyüzünden gelen nurları insanın beynine yerleştirir ve bu nurları güçlü bir şekilde tamamlar.¹¹

Resim 1

Bunu başka bir açıdan değerlendirecek olursak farklı bir sonuç da çıkarmak mümkündür. Dört parçayı açık bir şekilde yere

¹⁰ Bk. Emel Esin;age, s.23.

¹¹ Bk. www.kerben.org "Kırgızdardın Uluttuk Baş Kiyimderi" 28.04.2008.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

açtığıımızda bir haç sembolü¹² çıkacaktır. (bk.resim1) Bunların ortasındaki; yani merkezdeki püskülü hayat ağacı olarak değerlendirmemiz pek de zor olmayacaktır. Dört yön ve merkezi bir başka makalede incelediğimizden¹³ burada bunun üzerinde durmayacağız; ama merkez ve merkezdeki püskül; yani bize göre hayat ağacı sembolü üzerinde durmakta fayda var.

Bilindiği gibi hayat ağacı gibi “dağ, alev, duman veya yere çakılmış kazık, çadırın merkez direği gökle yer arasındaki bağlantıyı sağlayan kozmik eksenin” çeşitli sembolik görüntüleridir.¹⁴ Kalpağın uzaktan görüntüsünün dağa benzediğini söylemek üzereyken zaten Kırgızların da onu Aladağ’a benzettiklerini öğrenmemiz fikirlerimizi savunmamızı daha da kolaylaştırdı. Kalpağın alt kısmındaki siyah kuşak dağın eteğine, külahı da dağın üzerindeki kara benzetilmektedir. Bu nesnelere veya yerlerin “hayatın başlayıp bittiği merkezi” sembolize ettiğini, yaratılışın buradan başladığını ve bu yüzden merkeze “dünyanın göbeği” denildiğini belirtip Eliade’nin merkezle ilgili görüşlerine burada kısaca göz atalım: “Eliade’ye göre; merkez her

¹² Irklara göre Gök unsurunun biçimsel simgeleri arasında som yuvarlak haçvari dört okun, şemsiyenin Türklerde hükümdar otağının vb. olduğunu hatırlatalım. Bk. Emel Esin; age, s. 31

¹³ Makalemizde dört yön ve merkezin; dolayısıyla beş sayısının yeryüzünün yaratılışını, kaostan kozmosa geçişin tekrar edilmesini bizlere hatırlatan pek çok mitolojik sembolden biri olduğunu göstermeye çalışmıştık. Bk. Metin Arıkan; Türk Sözlü Kültür Geleneğinde Ayrıntılar-I, Beş Silah, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı, C.I, Tika, Ankara 2007, s., 147-151.

¹⁴ Bk. J. Paul Roux; Türklerin ve Moğolların Eski Dini (Çev:Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s.198. Hayat Ağacı için bk...Yaşam ağacı, yani evrenin kendisi bu noktadan büyür...Aydınlanma ağacı(Bo Ağacı) altındaki Budha ve kutsal ağaç üzerindeki İsa, çok eskilere uzanan arketip bir dünya kurtarıcısı, Dünya Ağacı motifi çevresindeki benzer figürlerdir...(Joseph Campbell; Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Kabalcı Yayınevi: 162, İstanbul 1999, s. 44, 52. Şaman kozmogonisinde dünya ağacı veya hayat ağacı denilen ağaç dünyanın merkezindedir ve yükselen dalları Bay Ülgen’in sarayına değer.....(Bilge Seyidoğlu, Mitolojik Dönemde “At” Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, s.51-54.) ... Kozı Körpeş Bayan Sulu destanının hemen hemen bütün varyantlarında bayterek, şok terek, çuk terek, suk terek, v.s adlarıyla yer alan kutsal ve yalnız ağaçlar, kahramanların altına sığındıkları sevgili ya da sözlüleriyle buluştukları, düşmanları tarafından altında öldürüldükleri ağaçlar olarak görülmektedir. (Mehmet Aça, Kozı Körpeş Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, s.222 ve 678 numaralı dipnottaki kaynaklar) Mircae Eliade; “Evren Ağacı”, Şamanizm, s. 302 Babil Simyası ve Kozmolojisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 35-37. Ağaç-ana ile ilgili olarak geniş bir yorum için bk. Özkul Çobanoğlu, Sözlü Edebiyat”, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı -Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, AKM Yayınları, Ankara 2001, s. 32-38. Kozmik Dağ için ayrıca bk. Mircae Eliade; Şamanizm...s. 298-302, Kutsal Dağ’ın tapınakla eş tutulması için bk. Mircae Eliade; Babil Simyası., s. 26 . Tav/Dağ ırkı için bk. Emel Esin, age., s. 33, 37-38.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

şeyden önce kutsal olanın, mutlak gerçekliğin bölgesidir. Benzer biçimde öteki bütün mutlak gerçeklik simgeleri de (yaşam ve ölümsüzlük ağaçları, gençlik çeşmesi vb.) merkezde bulunmaktadır. Merkeze giden yol zorlu bir yoldur: ..Altın Post, Altın Elmalar, Hayat Otu'nu bulmak için girilmiş kahramanca ve tehlike dolu yolculuklar; kendi benliğine, varlığının merkezine giden yolu arayan kişinin karşılaştığı zorluklar ve diğer birçokları. Yol zahmetlidir, tehlikelerle doludur, çünkü din dışı olandan kutsal olana, geçici ve yanıltıcı olandan gerçeklik ve ebediyete, ölümden yaşama, insandan tanrıya geçiş ayinidir. Merkeze ulaşmak kutsallaşmaya, erginleşmeye (inisiyasyon) hak kazanmaya eşittir... Yaratılış eylemi tezahür etmemiş olandan zahire, ya da, kozmolojik terimlerle kaostan kozmosa geçişi gerçekleştiriyorsa; yaratılış bir merkezde oluyorsa ve dolayısıyla cansızdan canlıya tüm varlık çeşitleri ancak esas olarak kutsal bir alanda varoluşa kavuşabiliyorsa_bütün bunlar merkez simgeliğinin önemini gözler önüne sermektedir.”¹⁵

Kırgız kalpağı şekil bakımından ayrıca Kırgızların keçe çadırlarını da (bozüy) anımsatmaktadır. Millî bir değer olarak bozüyler, üstten görünüşleriyle Kırgız bayrağının asıl sembolünü oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak bozüylerin tepesinde yer alan ve merkez simgeselciliğini şekil olarak da tam anlamıyla gösteren tündük Kırgız bayrağının tam ortasında yer almıştır. Bu görünüşün aynısı kalpağın üstten görünüşüyle de örtüşmektedir. (bk. Resim 2)

Kırgız Bayrağı

Tündük

¹⁵ Mircae Eliade; Ebedî Dönüş Mitosu, (Çev: Ümit Altuğ), İmge Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 31-33.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Kalpağın Üstten Görünüşü

Resim 2

Kalpağın yan taraflarındaki işlemlere değinecek olursak, Kırgızlar bu işlemlere Bolot Akmatov'a göre "Manas İşlemesi" adı vermektedirler. Kalpağın yan taraflarına simetrik biçimde nakşedilen bu işlemler, Kırgızların aklın asıl sahibine; yani Allah'a karşı boyun eğmişliklerinin, kulluklarının ifadesi olarak açıklanmaktadır. Bu işlemler aynı zamanda Kırgız insanının her zaman Allah'tan güç aldıklarının bir sembolü olarak da görülmektedirler.¹⁶ Kalpağın üzerindeki bu işlemler bir yandan da, birçok Türk sanat eserinde ve metinlerde sıkça gördüğümüz yeniden doğuş, diriliş ve yaratılış sembolü olan lotus-nevruz¹⁷ çiçeğidir. Kalpak sadece üzerinde Nevruz çiçeği motifini taşımakla kalmaz, şekil olarak da Nevruz çiçeğini anımsatır. (Bk. Resim 3)

¹⁶ Bk. Prof. Dr. Bolot Akmatov; "Аалам" Gazetesi, 04.02. 2005.

¹⁷ Lotus'un yeniden doğuş, diriliş ve yaratılış sembolü olarak kullanılması hakkında bk. Yaşar Çoruhlu; Lotus İkonografisi ve Uygur Sanatında Yeri, Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Eylül 1989.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Resim 3

Tarihi süreç içerisinde kalpak çeşitlerinin sayısı olarak arttığını bilmekteyiz. Biz burada bütün çeşitleri ayrı ayrı tanıtmayıp birkaçı üzerinde duracağız. Boy liderlerini, beyleri sıradan halktan ayıran ve onların saygınlığını arttırdığına inanılan Bakay kalpağın boyu diğerlerinden uzundur ve uzaklardan daha kolay görülür. Ayrıca bunun üzerindeki motifler ve motifler arasına yerleştirilen asıl taşlar, boncuklar bu kalpağı giyenin diğerlerine göre rütbesini, makamını da ayırt etmektedir. Bakay kalpak, itibar sahibi kişilere, aksakallara hediye edilir. Ama hediye edilen Bakay kalpak günlük olarak giyilmez, sadece büyük kutlamalarda giyilir. Örneğin; Dıykan Baba adı verilen ve Nevruzda at üstünde veya yaya olarak meydana gelerek, insanlara iyi talih, bereket getiren, hastalıkları ve kötülükleri kovan kutlu kişinin bu kalpağı giydiği rivayet edilir.¹⁸ Bir de yöneticilerin, devlet büyüklerinin giydiği, motifleri de dahil tamamen beyaz olan bir kalpak çeşidi daha vardır. (bk. Resim 4)

Resim 4

Kalpakla ilgili birkaç tane de atasözü ve inancı burada belirtmek istiyoruz:

¹⁸ Bk. www.kerben.org "Kırgızdardın Uluttuk Baş Kiyimderi" 28.04.2008.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Kırgızlar kalpağı çıkardıklarında onu alelade yere bırakmazlar; yattıklarında onu baş taraflarına koyarlar, hiçbir zaman ayak tarafına koymazlar.

Kalpaklı adama el kaldırılmaz.

Kalpağı yere bırakmamak gerekir.

Kalpaklıyı öldürmek olmaz.

Kalpağını yitirmen demek, başını yitirmen demektir.

Kalpağını satman demek, aklını satman demektir.

Kalpak giysen hastalanmazsın, kışın ılık, yazın serin.¹⁹

Merkez sembolizminin pek çok unsurunu (nevrüz çiçeği, dört yön ve merkez, hayat ağacı vb.) üstünde barındıran kalpak, bu yüzden Kırgız için kutsaldır ve bu kutsal öğeyi başında taşıdığından mıdır bilinmez Kırgızlar gittikleri her yeri “Ata Mekânı” olarak kabul ederler. Bunun sebebi ne olursa olsun Kırgız’ın başından kalpağı eksik olmasın, gittiği her yer “merkez” olsun.

¹⁹ Bk. <http://janyzak.narod.ru/kitep/rsbk/01.htm> 28.04.2008.